

Russiskspråklige i Estland: En minoritet uten agens

Bendik Mogens Manum

Norsk Utenrikspolitisk Institutt (NUPI), Norge

Abstract: Russian-speakers in Estonia: A Minority Without Agency

This article explores the conditions of the Russian-speaking minority in Estonia and sees the development of these conditions as a product of an interaction between the nationalizing state, the Russian-speaking minority, the minority's "kin state", and the international community; a framework dubbed the "quadratic nexus" by David J. Smith, expanding upon the theories of Rogers Brubaker. This article provides an updated empirical analysis of the impact of the quadratic dynamic in Estonian minority relations, as the 2022 Russian invasion of Ukraine has shifted the balance of power between the agents in Smith's nexus. The result of this shift is that the conditions of the Russian-speaking minority are now almost entirely decided by the nationalizing state, influenced by Russian aggression. The Russian Federation has made the protection of minority rights in Estonia increasingly difficult by pressuring the Estonian political elite to take an even more conservative stance on nationalistic policies as a response to the perceived threat from their neighbor in the east, in addition to reinforcing international indifference to minority rights in Estonia. This, combined with the preexisting socio-economic conditions of the Russian-speaking minority has led to the near total loss of the minority's agency.

Keywords: Estonia, Russia, minority rights, quadratic nexus

Forholdet mellom den russiskspråklige minoriteten og den estiske majoriteten har vært en sentral problemstilling i Estland siden landets uavhengighet fra Sovjetunionen. Ifølge offentlig statistikk er kun 72,5 prosent av befolkningen «innfødte» estere, og blant de resterende 27,5 prosent er det overveldende flertallet russiskspråklige innvandrere og deres etterkommere (Statistics Estonia, 2021). For estiske myndigheter representerer dette flere utfordringer relatert til sikkerhetspolitiske hensyn knyttet til Estlands tragiske og kompliserte historie med Russland og Sovjetunionen; bevaring av estisk språk i et politisk landskap som ser dette som truet av russisk; og integrering av innvandrere og statsløse innbyggere. Estiske minoritetsforhold har helt siden 1990-tallet vært gjenstand for utførlig forskning, særlig sentrert rundt temaer som statsborgerskapsdebatt (Jašina-Schäfer & Cheskin, 2020; Järve, 2007),

Kontaktinformasjon: Bendik Mogens Manum, e-post: bendikmmanum@gmail.com

©2024 Bendik Mogens Manum. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material for any purpose, even commercially, provided the original work is properly cited and states its license.

Citation: Manum, B. M. (2024). *Russiskspråklige i Estland: En minoritet uten agens*, *Nordisk Østforum* 38, 9–31. <https://doi.org/10.23865/noros.v38.5687>

språkrettigheter (Berezinka, 2017; Hogan-Brun & Wright, 2013) og minnepolitikk (Tamm, 2013).

Rogers Brubaker forsøkte med sin tresidige modell å forene det han så som drivkraften i minoritetsforhold i nasjonaliserende «nye» stater i Øst-Europa, som et tresidig samspill mellom den nasjonaliserende staten, minoriteten og minoritetens «hjemland» (Brubaker, 1996). David J. Smith utvidet så denne modellen ved å medregne det internasjonale samfunnets påvirkning, spesifikt for å forstå minoritetsforhold i Estland (Smith, 2020). Dette firesidige samspillet vil tjene som modellen for denne artikkelens analyse. Russlands invasjon av Ukraina i 2022 veltet om på omstendighetene i den estiske konteksten i en så vesentlig grad at det er nødvendig å se på estiske minoritetsforhold og tidligere teoretiske rammeverk med nye øyne. Et resultat av krigen har vært at russiskspråklige i Estland har blitt ytterligere politisk marginalisert som gruppe, samtidig som det internasjonale samfunnets vilje til å forsvare russiskspråkliges rettigheter har minket.

Denne artikkelens bidrag vil være å fremlegge en empirisk oppdatert kvalitativ analyse av rammevilkårene til den russiskspråklige minoriteten i Estland, basert på offentlig debatt, primær- og sekundærkilder, sett i lys av omveltningene krigen har medført, og med utgangspunkt i Smiths modell og den nye fasen dette samspillet befinner seg i. Jeg vil her først presentere det teoretiske rammeverket for denne analysen, deretter gå igjennom det historiske bakteppet, for så å drøfte utviklingen i estiske minoritetsforhold med utgangspunkt i tre prosesser og temaer: statsborgerskapspolitikk, språkpolitikk og minnepolitikk.

Smiths «kvadratiske samspill»

Utviklingen av den russiskspråklige minoritetens rammevilkår har i de siste tre tiårene vært påvirket av en rekke prosesser og aktører. Brorparten av studier av minoritetsforhold generelt – og den russiskspråklige minoriteten i Estland spesielt – har stykkevis analysert utvalgte prosessers påvirkning på minoritetsforhold, for eksempel europeisering (Csörgő & Regelmann, 2017), den gjensidige påvirkningen mellom minoritetsforhold og internasjonale forhold (Palermo & Sabanadze, 2011), samt interne forhold og normsosialisering mellom minoritet og majoritet (Sjøstedt, 2018). Brubaker utviklet et rammeverk for å forstå nasjonale bevegelser og minoriteter i det postsovjetske Eurasia som han kaller for et *tresidig samspill* («triadic nexus») mellom minoritetsgruppen, gruppens «hjemland», og den nye nasjonaliserende staten der minoriteten er bosatt (Brubaker, 1996). Dette rammeverket har, som Pettai (2006, s. 125) skrev, blitt «det dominerende paradigmet for studier av etnopolitikk i Sentral- og Øst-Europa» (se f.eks. Cheskin, 2015; Fedotov, 2017; Ingram, 2001).

Utviklingen av minoritetsforhold i Estland kan derimot ikke forklares ved dette rammeverket. Smith (2020) videreutviklet derfor Brubakers tresidige samspill til et *kvadratisk samspill* («quadratic nexus») ved å tilføye transnasjonale aktører til

Brubakers eksisterende rammeverk.¹ Dette kvadratiske samspillet egner seg godt for å forstå utviklingen av rammevilkårene for den russiskspråklige minoriteten i Estland; vilkår som er påvirket av forhold innad i gruppen selv, russisk press og innflytelse, estisk nasjonalitetspolitikk og internasjonale organisasjoner som EU, FN, NATO og Europarådet. Dette kvadratiske samspillet vil tjene som rammeverk for analysen i denne artikkelen for å forstå hvordan interaksjonen mellom disse aktørene har påvirket den russiskspråklige minoritetens nåværende vilkår.

Estiske minoritetsforhold er, som et forskningsemne, særdeles tungt underbygd av et bredt kildegrunnlag. Russlands fullskala invasjon av Ukraina i 2022 har imidlertid endret spillereglene, og det er derfor nødvendig å se på estiske minoritetsforhold med nye øyne. Offentlige estiske institusjoner har i en årrekke ført omfattende statistikk over nasjonale minoriteter og integreringsprosessen. Dette massive forrådet av informasjon gir en oversikt over konkrete aspekter av minoritetsforhold ved å se på morsmål, utdanningsnivå, inntekt og så videre i forhold til variabler som etnisk tilhørighet, alder og statsborgerskap, og utgjør dermed et utmerket datasett for analyse. Nasjonalitetspolitikk og minoritetsforhold er temaer som til stadighet er relevante i estisk offentlig diskurs, så vel som i internasjonale fora og nasjonalitetsforskning.

I denne artikkelen vil jeg undersøke estiske minoritetsforhold basert på kvalitativ analyse av offentlig debatt (nasjonal og internasjonal), og jeg vil ta utgangspunkt i tidligere forskning, samt Estlands omfattende offentlige statistikk på feltet. Analysen vil være strukturert rundt tre sentrale temaer og prosesser i estiske minoritetsforhold: statsborgerskapspolitikken utvikling, minnepolitikk (den gradvise fjerningen av sovjetiske symboler) og overgangen til estiskspråklig undervisning. Disse er noen av de mest fremtredende problemstillingene i estisk offentlig minoritetsdebatt, og er ofte gjenstand for både estisk og internasjonal forskning (Hogan-Brun & Wright 2013; Järve, 2007; Tamm, 2013).² Rammeverket for denne artikkelen vil være Smiths *kvadratiske samspill*, og jeg vil analysere hvordan hver side av kvadratet («hjemlandet», den nasjonaliserende staten, minoriteten og det internasjonale samfunnet) har agert under disse prosessene og påvirket den russiskspråklige minoritetens vilkår. Denne artikkelen analyserer den estiske russiskspråklige minoritetens forhold i den nye nasjonaliserende staten, og denne studien vil derfor være begrenset fra perioden mellom tiårsskiftet 1980–1990 og frem til sommeren 2023. Formålet er å gi en empirisk oppdatert analyse av estiske minoritetsforhold, og å avdekke hvordan Russlands invasjon av Ukraina har gitt opphav til en ny dynamikk som har endret rammevilkårene for den russiskspråklige minoriteten og skiftet maktbalansen i det kvadratiske samspillet.

¹ Smiths egen forskning var primært rettet mot utviklingen av nasjonal kulturell autonomi og statsborgerskapspolitikk.

² Økonomisk ulikhet (jf. Vöörman & Helemäe, 2011) kunne ha vært en verdifull alternativ variabel å studere i konteksten av Smiths samspill. En studie av økonomisk ulikhet fordrer en kvantitativ tilnærming og faller utenfor rammene for denne artikkelen.

«Nasjonal» minoritet?

Minoritetsgrupper, stater, internasjonale organisasjoner og menneskerettighetsorganisasjoner har ofte vidt forskjellige definisjoner på hva som utgjør en «nasjonal minoritet»: et begrep som i en internasjonal kontekst også medfører visse rettigheter, stadfestet av internasjonale organisasjoner som EU og FN. Hverken FN eller Europarådet har en klar definisjon på hva som utgjør en «nasjonal minoritet». For Estlands del har statens definisjon av «nasjonal minoritet» direkte konsekvenser for minoritetens rettigheter til nasjonal kulturell autonomi, en autonomi som russiskspråklige aldri har nytt. Under estisk lov er en «nasjonal minoritet» en gruppe bosatt på estisk territorium som har lange, solide og varige bånd til Estland (National Minorities Cultural Autonomy Act, 1993). «Nasjonale minoriteter» skiller seg dermed fra «vanlige minoriteter» ved at de har en spesiell tilknytning til landet. Samtidig er også en slik definisjon problematisk idet den åpner for tolkninger om at den russiskspråklige minoriteten i løpet av de siste 80 årene ikke har utviklet «lange, solide og varige bånd». Den russiskspråklige minoriteten anerkjennes i loven som en nasjonal minoritet, men til tross for dette har den frem til nå heller aldri fått godkjent sine søknader om å etablere nasjonal kulturell autonomi (Smith, 2020). Det er således en anerkjennelse uten innrømmelser.

Samtidig er statens etterlevelse av sine internasjonale forpliktelser også avhengig av sammenhengen mellom tolkningen av forpliktelsens semantikk og de historiske erfaringene som ligger til grunn for de lokale forholdene. Et resultat av Estlands løsrivelse fra Sovjetunionen var at den offisielle oppfattelsen om bakgrunnen for den russiskspråklige minoritetens tilstedeværelse endret seg. Estlands tid under Sovjetunionen ble av estiske nasjonale eliter på det tidlige 1990-tallet (og til dags dato) ansett for å være en ulovlig okkupasjon (Hogan-Brun & Wright, 2013; Nakai, 2014), og masseinnvandringen som fulgte ble dermed også regnet som ulovlig. Dette er en historisk erfaring som forsurer forholdet mellom estisk- og russiskspråklige.

I en europeisk kontekst har minoritetsrettighetslovgivning vært rettet mot beskyttelsen av autoktone minoritetsgrupper, ikke etterkommere etter innvandrere. Fra estisk side har man dermed oppfattet presset om å utvide minoritetsbeskyttelsen til russiskspråklige som en misforståelse av denne gruppens tilhørighet til landet fra EU og Europarådets side (Hogan-Brun & Wright, 2013). Et annet aspekt er at både majoriteten og minoriteten føler seg truet av hverandre: estere av russisk innvandring og erfaringen under russisk overherredømme, russiskspråklige av esterne og assimilering (Vetik & Helemäe, 2011). Det estiske synet på den russiskspråklige minoritetens bakgrunn som en innvandrergruppe har også implikasjoner for esterens forventninger overfor denne gruppen: en nasjonal autokton minoritet skal ivaretas og beskyttes – en innvandrergruppe forventes derimot å ta eget initiativ for å naturaliseres og for å bli fullverdige estiske samfunnsborgere (Smith, 2020).

Estisk-russer, russer eller russiskspråklig?

Jeg vil bruke samlebetegnelsen «russiskspråklige» om minoriteten. Dette er et begrep som ikke begrenses til etnisk tilhørighet, selv om språk selvsagt er en av de viktigste markørene for etnisitet. Det russiskspråklige fellesskapet har stor betydning for flere ulike etniske grupper. Det er det viktigste bindeleddet mellom de delene av disse gruppene som føler seg som del av et (ikke-estisk) nasjonalt fellesskap, det utgjør et kulturelt fellesskap, og det har vært årsak til en langvarig debatt om nasjonalitet, etnisitet og språkkrettigheter helt siden gjenopprettelsen av Estlands selvstendighet i 1991. Ifølge den siste store offisielle befolkningsundersøkelsen i 2021 var 23,7 prosent av Estlands befolkning russiske på basis av «etnisk nasjonalitet» (Statistics Estonia, 2021), samtidig hadde hele 29 prosent av befolkningen russisk som morsmål (Statistics Estonia, 2022). Hvorfor er det så mange flere russiskspråklige enn etniske russere? Aidarov og Drechsler (2013) fastslår at dette er et resultat av en feilslått estisk nasjonalitetspolitikk som har ført til at en betydelig andel av de ikke-russiske innvandrerne gradvis har blitt assimilert inn i den russiskspråklige minoriteten. Dette er innbyggere som på bakgrunn av etnisitet ikke definerer seg som russiske, men heller ukrainske, belarusiske, aserbajdsjanske og lignende, men som har russisk som sitt hovedspråk, og som i mange tilfeller ikke kan snakke sitt eget morsmål (i etnisk forstand).

En bakenforliggende årsak til denne utviklingen er at det estiske skolesystemet, med sine to parallelle språklige «fløyer», har ført til at mange barn av slike ikke-russiske minoriteter har blitt plassert i russiskspråklige skoler der store deler av undervisningen foregår på russisk. Det eksisterer riktignok muligheter for å sende barn til andre minoritetsskoler, men dette systemet er underutviklet, eksempelvis gikk kun 0,5 prosent av barn av den ikke-russiske, ikke-estiske minoriteten på andre minoritetsskoler enn russiskspråklige skoler i 2011 (Aidarov & Drechsler, 2013). Uansett årsak er resultatet at en betydelig andel av den ikke-russiske befolkningen med bakgrunn fra det tidligere Sovjetunionen har russisk som morsmål, og dermed inngår i det større russiskspråklige sosiopolitiske økosystemet i Estland. Det er derfor hensiktsmessig å snakke om minoritetsgruppen som «russiskspråklig». Begreper som «etnisk russisk» og «russere» vil unntaksvis bli brukt i kontekster der kildegrunnlaget kun refererer til etnisk tilhørighet og ikke tar hensyn til språk.

Historisk bakgrunn: Okkupasjon, sovjetisk arbeidsinnvandring og gryende estisk nasjonalisme

Da de baltiske landene først trådte ut i verden som selvstendige stater ved Det russiske imperiets kollaps i 1918, fremsto Estland som en relativt etnisk homogen stat. Omkring 88 prosent av befolkningen var i 1934 regnet som etniske estere, 8 prosent som etniske russere, og de resterende 4 prosent besto av andre nasjonaliteter og etniske grupper (Vetik & Helemäe, 2011) Etter Sovjetunionens okkupasjon av

landet i 1940 og ved andre verdenskrigs slutt, ble Estlands østlige grenser trukket på nytt og landet fikk tilnærmet den geografiske størrelsen det har i dag. På grunn av grenseendringene sto den estiske sosialistiske sovjetrepublikken i kjølvannet av andre verdenskrig igjen med en særdeles homogen befolkning, der opp til 97 prosent av befolkningen var etniske estere (Vetik & Helemäe, 2011). Denne demografiske situasjonen forandret seg drastisk i løpet av de neste 46 årene. Som et ledd i oppfyllelsen av kommunistpartiets femårsplaner satset de sovjetiske sentralmyndighetene tungt på gruvedrift og industri i Estland (særlig i det nordøstlige fylket Ida-Virumaa), noe som førte til et massivt demografisk skifte som følge av arbeidsinnvandring. I den siste sovjetiske folketellingen i 1989 hadde andelen etniske russere steget til over 30 prosent av Estlands totale befolkning (Demoscope, u.å.).

Arbeidsinnvandrerne som kom til Estland i sovjetperioden, da særlig fra 1960-tallet og fremover, var i all hovedsak faglærte industriarbeidere og spesialister som bosatte seg i industri- og gruvedriftsområdene i Narva og Ida-Virumaa fylke, samt Tallinn. Denne første generasjonen innvandrere skiller seg fra lignende innvandrergupper i Vest-Europa på flere vis: De hadde et relativt høyt utdanningsnivå i forhold til den lokale majoriteten – fra 1970-tallet og fremover hadde over 20 prosent av innvandrerne universitetsutdanning (Sokolova, 2011); de hadde lite konkurranse fra de lokale esterne om arbeidsplasser da de fleste arbeidsinnvandrerne ankom for å arbeide i bedrifter og industriforetak der russiskspråklige hadde fortrinn; og de mistet heller ingen sosial status ved å utvandre, da russiskspråklige hadde både høyere økonomisk og sosial status enn estere i sovjettiden (Lindemann, 2011).

Da Sovjetunionen kollapset og Estland igjen erklærte seg selvstendig, forvandlet de russiskspråklige innvandrernes status seg drastisk. Det store flertallet mistet sine politiske rettigheter, eller rettere sagt: Det store flertallet av russiskspråklige innvandrere fikk ikke de samme politiske rettighetene som etniske estere. Da debatten rundt estisk statsborgerskapspolitikk blomstret opp på 1980-tallet, ble det dannet frivillige «borgerkomiteer» som begynte arbeidet med å registrere de estiske innbyggerne hvis forfedre hadde hatt statsborgerskap i det uavhengige Estland før Sovjetunionens okkupasjon i 1940. Forkjemperne for en restriktiv estisk statsborgerskapspolitikk vant debatten, og «borgerkomiteene» og deres prinsipp for tildeling av statsborgerskap la grunnlaget for den nye statsborgerskapsloven i 1992. Dette prinsippet gjorde Estland til et de facto etnokrati, der alle politiske maktposisjoner var dominert av etniske estere, mens om lag 40 prosent av de som hadde vært stemmeberettiget ved avstemningen om uavhengighet i 1991 (hovedsakelig russiskspråklige) nå hadde mistet mange av sine politiske rettigheter (Järve, 2007). De russiskspråklige innvandrernes økonomiske og sosiale fortrinn tok også slutt ved Sovjetunionens kollaps. Store deler av denne gruppen jobbet tidligere i «all-unionelle»-foretak og bedrifter som var tett knyttet til det sovjetiske militær-industrielle kompleks, og hvis produksjonsskjede og markedstilgang kollapset sammen med unionen.

Løsrivelsen førte til at de russiskspråklige arbeidsinnvandrerne materielle situasjon ble kraftig forverret. Mellom 1994 og 2006 tjente de i snitt 10–20 prosent mindre

enn sine estiske motparter (Vöörmann & Helemäe, 2011) og opplevde – relativt sett – et kraftig fall i levestandard. Estere og russiskspråklige har også siden uavhengigheten i stor grad levd segregert fra hverandre. Russiskspråklige bor konsentrert i områder som Ida-Virumaa fylke (med byene Narva og Kohtla-Järve), Maardu og enkelte bydeler i Tallinn (Sokolova, 2011), de har ofte bodd trangere enn estere (Ojamäe & Paadam, 2011) og har også generelt sett hatt et lavere inntekts- (Vöörmann & Helemäe, 2011) og utdanningsnivå etter uavhengigheten (Lindemann & Saar, 2011).

De første årene før, under og etter uavhengighetskampen var preget av et ansent trusselbilde. Der den estiske nasjonale bevegelsen organiserte seg i Populærfronten og Borgerkomiteene, møtte de opposisjon fra russlandvennlige organisasjoner som Interfront, så vel som sovjetiske myndigheter. Den nasjonale bevegelsens mistenksomhet overfor den russiskspråklige minoriteten var ikke fullstendig ubegrunnet; undersøkelser viste at om 99 prosent av estere så uavhengighet som det beste alternativet, var det kun 54 prosent av ikke-estere som mente det samme. Denne motstanden manifesterte seg politisk ved den prosovjetiske venstreopposisjonen i «Det estiske høyeste sovjet», men var ikke betydelig nok til å sabotere løsrivelsesprosessen. Konfliktnivået mellom grasrotbevegelsene var derimot til tider høyt, og nådde kokepunktet i mai 1990, da Interfront mobiliserte russiske innbyggere i Tallinn til å forsøke å storme Toompeahøyden og parlamentet (Lauristin & Vihalemm, 1997). Interfront ble møtt av tusenvis av oppmøtte estiske motdemonstranter, kalt til Toompea-høyden av Edgar Savisaars berømte radiohenvendelse «Toompead rünnatakse» («Toompea er under angrep») (Arhiiv ERR), og det tilløpende kuppforsøket ble avverget uten blodsutgytelser.

Statsborgerskapsdebatten: tøvær i en restriktiv politikk

Ytre påvirkning

I estisk nasjonalitets- og statsborgerskapspolitikk ser vi igjennom Smiths kvadratiske samspill at det først og fremst er estiske myndigheter, «hjemlandet» Russland og internasjonale aktører som har påvirket utviklingen. Jennie Shulze (2011) skriver at presset som Russland utøvet – ved økonomiske sanksjoner, militære trusler, desinformasjonskampanjer og bruk av internasjonale institusjoner – for å tvinge Estland til bøye av i sin konservative nasjonalitetspolitikk, var av en slik karakter at det ikke bare mislyktes i å overtale den estiske politiske eliten, men bidro til å forverre de interetniske forholdene i landet. En allerede ansent periode i interetniske forhold ble dermed ytterligere prekær; i 1993 svarte 69 prosent av spurte estere – og i 1995, 38 prosent av russiskspråklige – at interetnisk konflikt var en mulighet (Shulze, 2011, s. 167), dette trusselbildet ble neppe beroliget av Interfronts aggressivitet knyttet til uavhengighetskampen. Russlands kritikk av estisk nasjonalitetspolitikk var sammenvevd med et utall momenter, deriblant diskusjoner med estiske myndigheter om tilbaketrekningen av tidligere sovjetiske – nå russiske – tropper, så vel som Estlands forståelse av at Russland som Sovjetunionens offisielle juridiske arvtaker også var direkte ansvarlig for okkupasjonen av Estland i 1940 (Smith, 2020).

Konflikten mellom estiske og russiske myndigheter i denne perioden foruroliget også de to viktigste internasjonale institusjonene som Estland forsøkte å bli medlem av, NATO og EU. Enkelte forsto den russiskspråklige minoriteten i Estland som en nasjonal minoritet som fortjente beskyttelse, andre så den som en mulig femtekolonne som Russland kunne påvirke til sin fordel og som kunne tjene som påskudd til et hypotetisk russisk inntog i Baltikum (Hogan-Brun & Wright, 2013; Smith, 2020). På den ene siden var det viktig for Estland å forhindre fortsatt russisk innflytelse, ikke minst for å kunne sikre en stat som ville kunne oppfattes som legitim og uavhengig fra Russland av estere selv (Lauristin & Vihalemm, 1997), men også for å sikre seg medlemskap i EU og NATO uten å fremstå som et mulig svakt punkt.

Samtidig forventet også det internasjonale samfunnet at estiske myndigheter opprettholdt internasjonale standarder for minoritetsrettigheter og demokratiske prinsipper. Hvor lå så løsningen på problemet? Var det inkludering og integrasjon, eller politisk isolering og umyndiggjøring som ville bidra til å stabilisere regionen? En rekke internasjonale organisasjoner, deriblant Europarådet, EU, OSSE og NATO, samlet seg i kritikk av den estiske nasjonalitetspolitikken. Estiske myndigheter drøftet blant annet lovforslag om kun å gi statsløse³ midlertidige, kortvarige oppholdstillatelser, og en fullstendig overgang fra et system med to parallelle skoler (estiskspråklig og russiskspråklig skole) til kun estiskspråklig undervisning. Det lykkes det internasjonale samfunnet å påvirke Estland i denne prosessen, men kun i den forstand at estiske myndigheter bøyde av i sine mest radikale lovforslag. De parallelle skolesystemene fikk for eksempel bestå, men de russiskspråklige mistet politiske rettigheter, selv om de ble sikret permanent oppholdstillatelse (Hogan-Brun & Wright, 2013).

Utover på 1990-tallet lempet imidlertid Estland på politikken. Da kunne mange russiskspråklige innbyggere som tidligere hadde vært statsløse eller russiske statsborgere, etter Estlands delvise ettergivenhet for presset fra det internasjonale samfunnet og Russland, få estisk statsborgerskap ved naturalisering. Andelen statsløse innbyggere i landet gikk dermed ned fra 32 til 10,4 prosent mellom 1992 og 2005 (Järve, 2007). Dette er imidlertid ikke kun et resultat av at statsløse har fått estisk statsborgerskap ved naturalisering – mange russiskspråklige har valgt å ta russisk statsborgerskap i stedet for estisk. Estiske myndigheter anslår at 6–7 prosent av befolkningen har ervervet russisk statsborgerskap i stedet for estisk (Statistics Estonia, 2021). Det kan være flere grunner til at russiskspråklige har tatt russisk statsborgerskap. Estland har hatt en rekke krav for å bli statsborger som har blitt oppfattet som relativt vanskelige å oppnå, og som har vært særlig rettet mot å ekskludere russiskspråklige. Kravet om bestått eksamen på nivå B1 i estisk har vært et vanskelig mål for mange å oppnå,

³ Innbyggere av Estland med såkalt «uavklart statsborgerskap». Dette er stort sett de russiskspråklige arbeidsinnvandrerne og deres etterkommere som ikke ble gitt estisk statsborgerskap på 1990-tallet, men som fortsatt er bosatt på estisk territorium og som ikke har statsborgerskap i et annet land.

særlig for eldre (Järve, 2007).⁴ I tillegg ble russiskspråklige rammet ved det at personer som tidligere hadde tjent i – eller pensjonert seg fra – en annen stats profesjonelle væpnede styrker eller etterretning (her: Sovjetunionens væpnede styrker og etterretning) ikke kunne bli estiske statsborgere med mindre vedkommende hadde vært gift i 5 år med en ektefelle som hadde hatt estisk statsborgerskap fra fødselen av, noe en russiskspråklig tidligere yrkessoldat var særdeles lite sannsynlig å være (Järve, 2007).

Det bør bemerkes at presset fra organisasjoner som EU aldri klarte å «løse» Estlands problem med statsløse. Estiske myndigheter var villige til å inngå mindre kompromisser, men da Estland ble medlem av EU i 2004 ble det som tidligere hadde vært krav om endringer i minoritetspolitikk fra EUs side forvandlet til anbefalinger (Zmiyenko, 2018). Samtidig som presset fra internasjonale organisasjoner lettet, har det fortsatt vært konstant siden midten av 2000-tallet. Det er derimot vanskelig å vurdere om dette påtrykket har gitt resultater; om de senere lettelsene i statsborgerskapsloven har vært innført på estiske myndigheters eget initiativ som et pragmatisk integreringstiltak, et frieri mot russiskspråklige velgere, eller som et resultat av agitasjon fra minoritetens side. Uansett er resultatet klart: Loven har blitt endret flere ganger; mest drastisk i 2015, da barn som var født i Estland av statsløse foreldre heretter automatisk skulle få statsborgerskap og naturaliseringsprosessen ble gjort lettere for alle over 65 år (Einmann, 2016).

Russlands angrep på Ukraina i 2022 kastet fullstendig om på dynamikken. Etter en lengre periode med oppmykning av statsborgerskapslovgivningen, førte fullskala-angrepet på Ukraina nærmest til en stans i naturaliseringsprosessen. Den allerede store avstanden mellom Estland og Russland har som følge av denne krigen blitt forvandlet til en avgrunn. Estland, som har som prinsipp i sine diplomatiske forbindelser med Russland at det skal være paritet i forhold til størrelsen på landenes gjensidige utenriksstasjoner, stengte de russiske konsulatene i Narva og Tartu etter invasjonen og instruerte den russiske ambassaden i Tallinn om å redusere antall diplomater og administrative ansatte for å samsvare med størrelsen på Estlands delegasjon til Russland (Ministry of Foreign Affairs, 2023a).

Forbindelsene mellom landene er ytterligere blitt svekket av deres gjensidige beslutning om å redusere deres diplomatiske tilstedeværelse til *chargé d'affaires*-nivå ved å kalle tilbake sine ambassadører som følge av gjensidige beskyldninger (Ministry of Foreign Affairs, 2023b). Disse tiltakene har ført til at den russiske ambassaden i Tallinn midlertidig har sluttet å motta erklæringer om frasingelse av russisk statsborgerskap på basis av manglende kapasitet (Delfi Rus, 2023), noe som er helt nødvendig for at en russisk statsborger skal kunne bli naturalisert i Estland, ettersom Estland ikke anerkjenner doble statsborgerskap. Russlands handlinger det siste året har dermed i praksis stanset naturaliseringen av russiske borgere i Estland. Det er

⁴ Kravet om kunnskaper på B1-nivå i statsspråket for å få statsborgerskap ikke er en uhørt praksis i europeisk sammenheng, eksempelvis har både Norge og Danmark dette som krav for utstedelse av sine respektive statsborgerskap.

ikke urimelig å spekulere i at Russlands manglende evne til å prosessere statsborgerskapssaker på sine stasjoner i Estland kan være overdrevet, og representerer en mulig represalie mot esternes tiltak.

Minoritetens agens – kvadratets svake punkt

Den russiskspråklige minoritetens direkte påvirkningsevne på estisk nasjonalitetspolitikk var i de første årene etter 1991 svært begrenset. Den mest åpenbare årsaken til dette er selvsagt at det overveldende flertallet av minoriteten ikke hadde stemmerett umiddelbart etter at Estland oppnådde sin selvstendighet, og dermed manglet både rett og mulighet til politisk deltakelse. I den tidligste perioden var den russiskspråklige minoriteten derfor kun organisert i interessegrupper og frivillige organisasjoner; grupperinger som manglet legitimitet og tyngde i og med at de kun hadde en rådgivende rolle, men intet mandat. Selv om en legger denne rådgivende funksjonen til gode er minoriteten i denne tidlige fasen ansett for å ha hatt en marginal påvirkning på nasjonalitets- og statsborgerskapspolitikk (Regelmann, 2014). Det ble dannet etniske russiske partier i landet, og disse har vært representert i Riigikogu, det estiske parlamentet, men det er ikke disse som blir tilskrevet æren for de lettelsene som kom i estisk nasjonalitetspolitikk.

Ifølge Nakai ble reformene gjennomført etter initiativ fra den etnisk estiske politiske eliten, som resulterte i at man unngikk dannelsen av en etnisk basert partiflora som kunne «overby» hverandre i etniske spørsmål, noe som kunne ha ledet til en ytterligere tilspisset etnisk konflikt (Nakai, 2014).⁵ Han nevner Senterpartiet (*Keskerakond*), under ledelse Edgar Savisaar, som den viktigste pådriveren for endringene som kom i statsborgerskapsloven i 1998. Parlamentet åpnet da endelig for å gi statsborgerskap til statsløse barn. Til forskjell fra den tidligere omtalte endringen i 2015 var dette ikke automatisk, men noe foreldrene kunne søke om på vegne av barnet. Det var, i tillegg til ønsket om å blidgjøre EU og NATO ved å lovfeste enkelte av deres anbefalte reformer, hovedsakelig muligheten til å tiltrekke seg russiskspråklige velgere som gjorde at Senterpartiet gikk i denne retningen (Nakai, 2014). Siden Savisaars frieri til de russiskspråklige har Senterpartiet vært minoritetens fremste forkjemper og favoritt; deres støtte blant «andre nasjonaliteter» har i enkelte perioder vært så høy som 80 prosent (Wright, 2021).

Den russiskspråklige minoritetens sterke posisjon i Senterpartiet har samtidig ikke resultert i noen særlig sterkere grad av politisk agens; det har ikke vært noen etniske russiske partier representert i Riigikogu siden 2003, og selv i perioder der Senterpartiet har vært i posisjon til å påvirke minoritetspolitikken har ikke dette nødvendigvis resultert i lovendringer som har begunstiget minoriteten (Cianetti, 2014). En faktor er den russiskspråklige minoritetens lave grad av deltakelse i politikk og sivilsamfunn, som i tillegg til den allerede skjeve fordelingen av politiske rettigheter i samfunnet forsterker

⁵ Et slikt politisk landskap basert på etniske skillelinjer hadde allerede utviklet seg i Latvia.

det ujevne maktforholdet mellom minoritet og majoritet. TIES-undersøkelsen,⁶ gjennomført mellom 2006 og 2010, viser for eksempel at kun 38,9 prosent av unge russere (etnisk definert) stemte ved det estiske lokalvalget i 2005, sammenlignet med 57,4 prosent av unge estere. Deltakelsen i frivillige organisasjoner og interessegrupper har også vært lavere blant russiskspråklige. Den lave valgdeltakelsen ved lokalvalg kan ikke forklares av manglende statsborgerskap, da også statsløse og borgere av andre land kan stemme ved lokalvalg om de har permanent oppholdstillatelse. Det kan snarere virke som om statsløshet har en demoraliserende effekt, da deltakelsen er noe høyere blant russiskspråklige estiske borgere (Schulze, 2014).

Estisk politisk elite eller minoriteten som pådriver for minoritetsrettigheter?

Til tross for de russiskspråkliges manglende politiske organisering og deres mangel på tyngde i det kvadratiske samspillet har det blitt innført lettelser i nasjonalitets- og statsborgerskapspolitikk, selv i en kontekst der den etniske estiske politiske eliten har hatt et fast grep om makten. Cianetti (2014) peker på den første Riigikogus sammensetning, der hver eneste parlamentariker var etnisk ester, og hevder at den estiske politiske eliten av denne grunn ikke så seg truet av den russiskspråklige (i den grad det eksisterte en russiskspråklig politisk elite). Derfor var den estiske eliten tilbøyelig til å vise velvilje overfor de russiskspråklige ved å gi innrømmelser som stemmerett ved lokalvalg.

Den gradvise naturaliseringen av de russiskspråklige har langsomt avtatt utover 2000-tallet. Etter en tidlig «boom» på opptil 20 000 naturaliseringer i året etter uavhengighetserklæringen (Regelmann, 2014), fikk kun 857 søkere statsborgerskap i 2021 (Vollmer & Luik, 2022). Til tross for at prosessen går langsomt, har den allikevel ført til at en betydelig del av den russiskspråklige minoriteten har blitt stemmeberettiget, og dermed har blitt en velgergruppe som de etablerte partiene må forholde seg til. Som sagt var denne velgergruppen ikke stor nok til å få politisk gjennomslag på egen hånd: Ved grove anslag basert på offentlig estisk statistikk ser en at andelen etniske russere med estisk statsborgerskap, og dermed stemmerett forutsett at de er i myndig alder, kun utgjorde ca. 10 prosent av landets samlede befolkning i 2000, og ca. 12,6 prosent i 2021 (Statistics Estonia, 2021). Dette har dermed vært et tynt grunnlag for å få gjennomslag for egen politikk for et etnisk parti, da et slikt parti aldri ville kunne komme i en flertallsposisjon, og da et etnisk parti ville finne det vanskeligere å forhandle med estiske partnere var utsiktene for å få gjennomslag for sine valgsaker som et støtteparti dårlige. Men, de russiskspråklige var derimot en velgergruppe som var betydelig nok for et allerede etablert parti å appellere til.

⁶ The Integration of the European Second Generation – forskningsprosjekt sponset av EU-midler som kartlegger integrasjon blant andregenerasjonsinnvandrere. Dette er datasettet til bl.a. Schulze et al. (2011).

Siden 2003 har det som nevnt ikke eksistert noe etnisk russisk parti av betydning (Regelmann, 2014). De russiskspråklige har heller søkt til de etablerte politiske grupperingene og «catch-all»-partier; mest av alt til Senterpartiet, men også Reformpartiet og Sosialdemokratene har et betydelig antall russiskspråklige velgere og har slått seg sammen med mindre russiske partier av lignende ideologiske overbevisninger. Dette har igjen oppmuntret de etablerte partiene til å innta mer moderate posisjoner i nasjonalitetspolitikken for å tiltrekke seg russiskspråklige velgere (Nakai, 2014). Det er dermed hovedsakelig den estiskspråklige politiske eliten som har gått i bresjen for å påvirke nasjonalitetspolitikken til minoritetens fordel, da ikke bare som en forsonende utstrakt hånd, men også vitende om at en mer moderat innstilling i språk- og statsborgerskapsdebatt kan gi politisk gevinst i form av å tiltrekke russiskspråklige velgere.

Minnepolitikk: monumentkrigen

Før 2007 hadde 1990-tallets bange anelser om interetnisk konflikt for lengst blitt lagt døde. Innen 2004 hadde andelen estere og russere som mente at etnisk konflikt var sannsynlig sunket til henholdsvis 7 og 1 prosent (Schulze, 2011). I 2007 kom imidlertid etnisk strid rundt fjerningen av sovjetiske minnesmerker, monumenter og symboler til å slå ut i full blomst, en prosess under påvirkning av alle aktørene i det kvadratiske samspillet. Rundt reetableringen av estisk selvstendighet i 1991 hadde estiske myndigheter startet arbeidet med å gjenreise minnesmerker og monumenter knyttet til uavhengighetskrigen mot Sovjetunionen (1918–1920) – minnesmerker som sovjetiske myndigheter hadde ødelagt. Enkelte sovjetiske monumenter hadde også blitt rasert i spontane aksjoner i rusen som fulgte uavhengigheten i 1991, men i det store og hele fortsatte estiske byer å være preget av sovjetiske symboler, utsmykninger og monumenter. Eksistensen av slike symboler ble ikke ansett for å være et samfunnsproblem av betydning før etter årtusenskiftet (Tamm, 2013). På begynnelsen av 2000-tallet, i en periode der estiske politikere så det som viktig å markere sin uavhengighet og avstand til Sovjetunionen, blusset imidlertid debatten opp. Dette ble begynnelsen på det Tamm (2013, s. 655) har kalt «(the) War of the Monuments».

Startskuddet for «krigen» var estiske nasjonalisters avduking i 2005 av et relieff som avbildet en estisk SS-soldat i tysk uniform i Pärnu til minne om de esterne som falt i krigen mot Sovjetunionen – på tysk side. Relieffet ble kraftig kritisert i russiske medier. *Rossijskaja gazeta*, de russiske myndighetenes offisielle talerør, skrev at «i Estland har man reist et minnesmerke til nazistene» (Sjestakov, 2005, min oversettelse). Denne beskrivelsen illustrerer de holdningene som ble gjengitt i russiske medier, informasjonskanaler som de russiskspråklige i overveldende grad foretrakk fremfor estiske eller estiske russiskspråklige medier (Kaljurand, 2015). Gitt at de fleste russiskspråklige i Estland i denne perioden befant seg i et russisk medielandskap, er det ikke overraskende at slike mediebeskrivelser i stor grad påvirket de russiskspråkliges holdninger til minnesmerkedebatten. Debatten rundt relieffet av

SS-soldaten ble etterfulgt av agitasjon fra estisk side, hvor fokuset raskt ble rettet mot den såkalte Bronsesoldaten i Tallinn, en bronsestatue som vokter over en grav med soldater fra Den røde armé som falt under andre verdenskrig. Siden hendelsene rundt bronsestatuen er godt beskrevet i tidligere forskning (se f.eks. Kaiser, 2012; Kazharski & Makarychev, 2022), vil jeg her først og fremst fremheve de aspektene som kan sees i lys av vårt kvadratiske samspill.

«Bronsenatten»

I årene som fulgte aksjonerte estiske demonstranter ved statuen i Tallinn sentrum; statuen ble vandalisert med rød maling og til og med forsøkt sprengt. Aksjonene mot statuen ledet til at russiskspråklige grupperinger arrangerte en roterende «nattevakt» for å beskytte monumentet. Etter hvert innførte Riigikogu reguleringer som ga myndighetene et juridisk påskudd til å kunne flytte statuen og krigsgravene, på basis av nye retningslinjer for gravsteder. Beslutningen ble tatt på sentralt politisk hold. Den 26. april 2007, samme dag som arbeidet med å fjerne minnesmerket startet, brøt det ut regelrette opptøyer, som resulterte i to dagers vold og plyndring, samt omkring tusen arresterte (hovedsakelig russiskspråklige) demonstranter og ett dødsfall. Parallelt ble Estland rammet av et massivt cyberangrep av en størrelse som aldri før hadde blitt rettet mot en stats elektroniske infrastruktur, og som varte over 22 dager (Juurvee & Mattiisen, 2020).

Det var flere aktører og krefter som påvirket dette hendelsesforløpet. Det internasjonale samfunnet slo raskt ring rundt Estland og lovet både politisk og materiell støtte (Juurvee & Mattiisen, 2020). Fra estisk side har man holdt fast ved konklusjonen om at det var Russland som var hovedpådriveren for det som blir omtalt som «Bronsenatten». En rapport fra ICDS, en utenriks- og sikkerhetspolitisk tenketank opprettet av den estiske regjeringen, peker ut Russland, russiske medier og politikere, Putin, SVR og FSB som de prinsipale syndebukkene bak cyberangrepet og opptøyene. Rapporten beskriver i detalj hvordan russiske medier og politikere reagerte kraftig på innføringen av den omstridte loven, den russiske etterretningstjenestens direkte kontakt med organisatorene av opptøyene, samt hvordan fremstående russiske aktører åpenlyst tilsto å ha stått bak cyberangrepet (Juurvee & Mattiisen, 2020).

Estisk etterretning støtter langt på vei ICDS' konklusjoner ved å fastslå at Russlands etterretningstjenester aktivt polariserer debatten rundt estisk historieforståelse ved direkte innblanding i hendelser som «Bronsenatten» for å destabilisere «fremmede og fiendtlige makter» (Klemm, 2023). Samtidig ignorerer ICDSs rapport i stor grad andre aktører enn Russland. Estiske konservative partier hadde i forkant av opptøyene politisert etnisitet og historie, og i valgkampen en måned før «Bronsenatten» hadde de lovet å få statuen fjernet; dermed bidro de til å skape et mer anspent forhold rundt statuen og dens betydning i diskusjonene om Estlands kollektive minne (Tamm, 2013). Dette aspektet kommer ikke frem i ICDS' rapport eller estiske myndigheters gjennomgang.

ICDS fastslår i sin konklusjon at russiske styresmakter lærte av «Bronsenatten» og cyberangrepet at en hybrid konflikt ikke nødvendigvis er tilstrekkelig til å få til et regjeringsskifte eller endre et lands politiske kurs (Juurvee & Mattiisen, 2020). Er dette en korrekt konklusjon? Det er riktig at fjerningen av sovjetiske symboler på bygninger har fortsatt også etter at støvet hadde lagt seg etter opptøyet i 2007 (selv om det har foregått i et beskjedent tempo). Samtidig har fjerningen av sovjetiske krigsgraver og tilhørende monumenter ikke fortsatt i samme tempo etter opptøyene i 2007. Shulzes (2011) analyse av interetniske forhold viser at spenningene, som gradvis hadde avtatt fra tidlig 1990-tall og fremover, igjen ble mer prekære etter «Bronsenatten». Ifølge henne og TIES-undersøkelsen ser en klare indikatorer på at respondentenes oppfattelse av interetniske forhold ble forverret av «Bronsenatten». Opptøyene var den mest opprivende og dramatiske hendelsen i Estland etter 1991, og som en konsekvens av opptøyene og den tilspissede etniske spenningen de fremkalte ble fjerningen av krigsgraver og monumenter et betent sår i minoritetsforholdene i landet; et sår som man i høy grad ønsket å unngå å rive ytterligere opp ved å fortsette fjerningen.

Andre monumentkrig

24. februar 2022 igangsatte en kaskadeeffekt i estiske minoritetsforhold. Fullskala-invasjonen av Ukraina og effekten den fikk på den russiskspråklige minoritetens posisjon i Estland er et eksempel på hvordan «hjemlandets» påvirkning nå utelukkende virker negativt på minoritetens rettigheter. Estere og estiske myndigheter identifiserer seg i svært høy grad med Ukraina; i Ukraina ser de paralleller både til sin historie, som offer for russisk okkupasjon og overgrep, og sin mulige fremtid dersom Russland skulle seire i sør og vende blikket mot nye erobringer. Som Riigikogurepresentant Jaak Madison uttalte i Europaparlamentet: «The winner can be only Ukraine, because if they lose we will be the next ones» (Europaparlamentet, 2023).

Allerede i april 2022 ble det lagt frem et lovforslag om fjerning av minnesmerker og monumenter viet til den sovjetiske og russiske hær. Dette lovforslaget, som vil gi sentrale myndigheter mandat til å fjerne symboler som «oppildner til hat, eller støtter eller rettferdiggjør aktivitetene til et okupasjonsregime, eller en aggresjonshandling, folkemord, forbrytelse mot menneskeheten eller krigsforbrytelse» (Delfi Rus, 2022), i ytterste konsekvens ved å rive selve bygningen, har inntil nå blitt stanset av et veto fra president Alar Karis som mener loven i sin nåværende form er grunnlovsstridig. Samtidig vil forslaget med stor sannsynlighet bli innført etter endringer, da presidenten ikke er uenig med lovens formål, men kun har etterlyst en mer presis formulering (Whyte et al., 2023).

Samtidig eksisterer det allerede et juridisk rammeverk for å fjerne slike symboler, som har blitt flittig anvendt det siste året. Statsminister Kaja Kallas uttalte i august 2022 kontant at sovjetiske minnesmerker skulle fjernes så fort som mulig (Wright, 2022). En rekke prominente symboler, monumenter og offentlige krigsgraver har

dermed blitt fjernet eller flyttet, i en takt som sammenlignet med tiden før 2022 er uten sidestykke. Flyttingen av den berømte sovjetiske T-34-stridsvognen i Narva i august i 2022 har så langt fått mest oppmerksomhet. Denne stridsvognen ble i 1970 oppført på en pidedestall til minne om Sovjetunionens «frigjøring» av Narva i 1944. Stridsvognen ble fjernet uten store protester og flyttet til Det estiske krigsmuseet (Whyte & Krjukov, 2022). Dette var en lettelse for de som fryktet en gjentakelse av «Bronsenatten» og optøyene fra 2007 i Narva og Ida-Virumaa.

Også andre steder i Ida-Virumaa har de sentrale myndighetene krevd at sovjetiske monumenter må fjernes: både «Den ukjente soldat» i Sillamaä (Parv, 2023) og et monument og krigsgraver i Kohtla-Järve (Konakova, 2023). Felles for alle tre er at fjerningen ikke har vekket noen vesentlig politisk debatt, hverken i Riigikogu, internasjonalt eller i større estiske medier. Det har vært følelsesladde reaksjoner – mange ser disse monumentene som dedikert til sine døde slektninger og forfedre – men disse har vært lokale og av begrenset omfang. Årsaken til dette er sannsynligvis et resultat av at Russlands krigføring i Ukraina gjør det til tilnærmet politisk selvmord for alle ikke-senterpartipolitikere å uttale seg negativt om fjerningen av sovjetiske monumenter og symboler. Dermed har den politiske eliten nå få insentiv til å lette på presset.

Minnesmerker har vært en arena der Russland, minoriteten og den nasjonaliserende staten alle har spilt sentrale roller i det kvadratiske samspillet og påvirket spenningsforholdet og prosessens utvikling. Det internasjonale samfunnet har ikke figurert i estisk minnesmerkedebatt i noen vesentlig grad, det mest betydningsfulle bidraget fra dette hold var under tumultene etter «Bronsenatten». Den gang manifesterte dette seg først og fremst som en støtte til den estiske saken. Samtidig har krigen i Ukraina endret spillereglene i kvadratet: Russland (i den grad russiske myndigheter uttaler sine bekymringer) snakker for døve estiske ører der dialogen er direkte, men trusselen landet utgjør påvirker absolutt Estlands innstilling til minnesmerkene. Videre er minoritetens reaksjon nå begrenset til lokale protester, ikke en samlet motstand med gjennomslagskraft. Dermed er det per nå den nasjonaliserende staten som har full kontroll over prosessen, under ytre påvirkning av Russland.

Overgangen til estiskspråklig undervisning: språkdebatt og utdanningsreform

Som tidligere nevnt har Estland helt siden 1993 hatt lover som la føringer for en gradvis overgang fra to parallelle skolesystemer med forskjellig undervisningsspråk til et felles estiskspråklig skolevesen (Lees, 2016). Selv etter over 30 år med et slikt lovverk, er det fortsatt skoler der mesteparten av undervisningen foregår på russisk; mange skoler hadde per 2022 60 prosent undervisning på russisk og kun 40 prosent på estisk (Nael & Wright, 2022). Utdanningsloven som ble endret i 2022 satte mål om å begynne transisjonen til estiskspråklig undervisning i barnehager fra og med 2024, i ungdomsskoler og videregående skal det kun tillates 40 prosent undervisning

på fremmedspråk fra 2024 og frem til 2030 – etter 2030 skal overgangen til rent estisk undervisning være fullført (Riigikogu, 2022a). Loven ble vedtatt med overveldende flertall; kun senterpartister og to uavhengige kandidater med tilknytning til dette partiet stemte imot (Riigikogu, 2022b).

Krigen endrer premissene

Russlands fullskala invasjon av Ukraina satte fortgang i flere allerede pågående reformprosesser i Estland. I utdanningssystemet har dette per august 2023 ikke resultert i noen dyptgående endringer, men heller en videreføring av etablert politikk. I dag er det bred tverrpolitisk enighet om overgangen til fullstendig estisk-språklig utdanning. Stemmegivningen er symptomatisk for et holdningsskifte i estisk politikk etter invasjonen av Ukraina. Det at kun Senterpartiet var imot en endelig overgang til estiskspråklig undervisning viser at det har blitt mindre rom for moderate holdninger i estisk språkpolitikk. Partier som Reformpartiet, som tidligere har stemt for innrømmelser og lettelser i nasjonalitetspolitikk, har nå plassert seg klart på «estisk» side i debatten. Samtidig er dette ikke kun et emne som blir debattert i politiske kretser, men også et som ofte figurerer i de estiske massemedienes hovedoppslag og som debatteres blant mennesker fra alle samfunnslag og grupperinger.

Utsiktene for fortsatt russiskspråklig utdanning er, til tross for de russiskspråkliges engasjement, dårlige. Senterpartiet har i stor grad feilet i sin selvpåttatte rolle som de russiskspråkliges beskytter i kjølvannet av 24. februar 2022, utdanningsreformene og monumentkrigen. Ved parlamentsvalget i mars 2023 gikk partiet fra 23,1 til 15,3 prosent oppslutning og fra 26 til 16 mandater (Valimised, 2023), en katastrofe for partiet. Den russiskspråklige minoriteten har dermed mistet sitt fremste verktøy for å bevare sine språkrettigheter som et resultat av en økende mistillit til sine politiske representanter. Velgerflukten fra Senterpartiet har i Ida-Virumaa gått til mer ekstreme og perifere russiskspråklige kandidater som Aivo Peterson, som i 2023 har blitt anholdt av estiske sikkerhetsmyndigheter (Aaspõllu & Kersa, 2023),⁷ og tidligere Senterparti-representant Mikhail Stal'nukhin, begge anklaget for å være Kreml-sympatisører (Gamzejev, 2023). Denne nye politiske strømmingen har imidlertid ikke klart å krysse sperregrensen, og har ingen nåværende direkte påvirkningsevne i Riigikogu.

De russiskspråkliges interesseorganisasjoner og det internasjonale samfunnet

En av de få minoritetsaktørene som fremdeles var aktive i første halvdel av 2023 er estiske menneskerettighetsorganisasjoner, men disse er også truet av mistillit. Internasjonale organisasjoner, for eksempel FNs komité for eliminering av

⁷ Aivo Peterson er en av lederne i den Kreml-vennlige bevegelsen Koos/Bmœcre som 8. mai 2023 ble registrert som et politisk parti. Peterson ble i mars 2023 arrestert av estiske sikkerhetsstyrker etter hans reise til de russisk-okkuperte områdene i Ukraina, Donetsk og Lugansk. Han er anklaget for å ha inngått et forbund med en fremmed makt for å skade Republikken Estland (se Aaspõllu & Kersa, 2023).

rasediskriminering, rådfører seg med og er dermed under påvirkning av menneskerettsorganisasjoner når de vurderer estiske minoritetsforhold (CERD, 2019). Slik kan altså minoritetsorganisasjoner påvirke staten indirekte via press fra internasjonale organisasjoner. Russiskspråklige minoritetsorganisasjoner stiller her i en uforholdsmessig svak posisjon da russiskspråklige, som tidligere nevnt, organiserer seg i frivillige organisasjoner i mindre grad enn estere. En annen grunn til at dette ikke bærer frem er at estisk etterretning med selvsikkerhet hevder at flere minoritetsorganisasjoner er infiltrert av russiske etterretningstjenester og påvirkere som jobber på oppdrag av det russiske utenriksdepartementet. Et eksempel er den ideelle organisasjonen Russkaja sjkola Estonii, som jevnlig kritiserer estiske myndigheter for å bryte menneskerettighetene ved å diskriminere den russiskspråklige minoriteten (Klemm, 2022; Russkaja sjkola Estonii/Russian School of Estonia, 2023).

Et sentralt problem i ordskiftet mellom frivillige organisasjoner, internasjonale institusjoner og estiske myndigheter er at de tolker det internasjonale rammeverket for minoritetsrettigheter på vidt forskjellige måter. FN, Europarådet og Europakommisjonens rammeverk og erklæringer legger alle til grunn at en minoritetsgruppe skal ha rett til å fritt bruke språket sitt, og rett til å få undervisning i dette språket (De forente nasjoner, 1992; Europakommisjonen, 2008; Europarådet, 1995). Russiskspråklige menneskerettsorganisasjoner, som ovennevnte Russkaja sjkola Estonii, tenderer til å tolke minoritetens rett til undervisning *i* minoritetsspråket som at minoriteten skal ha rett til undervisning *på* minoritetsspråk. Altså mener de at minoriteten har rett på generell utdanning på russisk, og ikke kun språkundervisning (Russkaja sjkola Estonii/Russian School of Estonia, 2023), enhver tilnærming til endring i en skoles andel russisk undervisning oppfattes dermed som et grovt overtramp. Estiske myndigheter lener seg derimot på ordlyden i Europakommisjonens erklæring; at undervisning i morsmålet skal tilbys, men at denne aldri må gå på bekostning av individets ferdigheter i statsspråket (Europakommisjonen, 2008).

Mangelen på effektiv politisk representasjon for den russiskspråklige minoriteten etter februar 2022, kombinert med etterretningstjenestenes dype mistro til minoritetsorganisasjoner og internasjonale organisasjoners vurdering av minoritetsforhold i Estland, tegner et bilde av en minoritet som står igjen uten agens i en pågående reformprosess som påvirker minoriteten i aller høyeste grad. Samtidig understrekes det internasjonale samfunnets vedvarende påvirkningsevne i det kvadratiske samspillet av Estlands opprettholdelse av internasjonale bestemmelser som rammeverk for sine minoritetsforhold. Dette til tross for at Estlands tolkning av disse bestemmelsene kan avvike fra internasjonal norm, en norm som i utgangspunktet er uklart definert og lar mye være åpent for statens tolkning.

Konklusjon

Hvordan påvirket Russlands fullskala invasjon av Ukraina i februar 2022 estisk minoritetspolitikk? Gir det fortsatt mening å bruke Smiths utvidede kvadratiske

samspill som teoretisk rammeverk for å analysere estiske minoritetsforhold? Det er klart at den nasjonaliserende staten, minoriteten, «hjemlandet» og det internasjonale samfunnet alle har påvirket rammevilkårene til den russiskspråklige minoriteten. Samspillet effektivitet som analytisk rammeverk er ikke svekket, men styrkeforholdet har skiftet til det resultat at tyngdepunktet etter 2022 har ligget trygt hos den nasjonaliserende staten, med innspill og føringer fra det internasjonale samfunnet, mens «hjemlandet» ved sin framferd har satt minoriteten ute av spill.

Russlands krig i Ukraina og deres fremferd har igjen understreket «hjemlandets» potensial til å påvirke minoritetsforhold i Estland. Et konkret eksempel er stansen i å behandle sakene til de som ønsker å si fra seg russisk statsborgerskap. Samtidig har det skjerpede trusselbildet også gjort det mindre attraktivt for Estland å imøtekomme den russiskspråklige minoritetens interesser, og har presset estiske myndigheter til å innta en ytterligere restriktiv nasjonalitetspolitikk. I den forstand Russland fortsetter å påvirke samspillet etter 2022 er denne innflytelsen utelukkende negativ, og med en russiskspråklig minoritet som i økende grad foretrekker estiske russiskspråklige nyhetskilder fremfor russiske er Russlands påvirkning på minoriteten også minkende. Esternes mistanker om russiske infiltratører påvirker også innflytelsen til internasjonale organisasjoner. Det at disse i vesentlig grad baserer sine vurderinger på rapporter fra partnerorganisasjoner som estisk etterretning mistenker for å være infiltrert, svekker Estlands tillit til det internasjonale samfunnets vurdering av estiske minoritets- og menneskerettighetsforhold. Dette påvirker dermed Estlands etterlevelse av internasjonale forpliktelser og prinsipper, i tillegg til det internasjonale samfunnets innflytelse i det kvadratiske samspillet. Videre har velgerflukten fra Senterpartiet ytterligere svekket den russiskspråklige minoriteten. Dette er problematisk med tanke på minoritetens mulighet til å delta i samfunnet.

Minoritetens sosioøkonomiske vilkår gir en forklaring på hvorfor den russiskspråklige minoriteten kan være politisk apatisk, ha liten tro på sin egen påvirkningsevne og lav tillit til sivilsamfunnet. Samtidig kan også et sterkt sivilsamfunn virke destabiliserende (Schulze, 2014). I stater med store nasjonale minoriteter kan minoritetsorganisasjoner sette etniske problemstillinger og konflikter på dagsordenen. Dette kan dermed lede til en «snøballeffekt», der minoritetsorganisasjoner og etniske partier pisker opp etniske konflikter i stadig eskalerende grad. I det estiske tilfellet har det imidlertid snarere vært et problem at de russiskspråklige har vært for dårlig organisert, da det gir gruppen få muligheter til å selv agere for sine egne rettigheter og ha innflytelse i debatten om minoritetens fremtid.

Mangelen på seriøse politiske aktører som ikke fordømmer Russlands fremferd i Ukraina, og som evner å forsvare de russiskspråkliges interesser, har ledet enkelte «reaksjonære» russiskspråklige velgere mot alternativer som Peterson og hans russlandvennlige «Estlands forente venstreparti». Til tross for at Russland ikke har tilgang på noen form for direkte påvirkningsevne på estiske myndigheter i denne saken, utgjør landet fortsatt en aktør i form av sitt propaganda- og medienettverk, som mange russiskspråklige i Estland fortsatt har som sine fremste nyhetskilder.

Samtidig har andelen russiskspråklige som foretrekker russiske fremfor estiske russiskspråklige medier vært i kraftig nedgang de siste årene, til et punkt hvor man i 2022 hadde større tillit til estiske enn russiske kilder (Klemm, 2022). Det er også viktig å påpeke at russiskspråklige i Estland ikke utgjør noen form for enhetlig gruppe med et uniformt syn på internasjonale forhold eller språkpolitikk; velgerflukten fra Senterpartiet ser ut til å ha vært til Estlands forente venstrepartis fordel, men dette redegjør kun for et mindretall av Senterpartiets tapte velgere. Med andre ord har de fleste desillusjonerte russiskspråklige senterpartivelgere gitt sine stemmer til mer etablerte partier – ikke flyktet *en masse* til Kreml-vennlige alternativer.

Etter uavhengigheten i 1991 var den russiskspråklige minoriteten nærmest maktesløs da den ble nektet politisk deltakelse i Estland. Slik kan minoritetens påvirkning på nasjonalitetspolitikk, den gang og nå, beskrives som indirekte. Russiskspråklige interessegrupper lyktes ikke i å fremforhandle innrømmelser på egen hånd, men fraværet av etniske partier har ført til at de etablerte partiene har blitt motivert til å vinne de russiskspråkliges gunst, som igjen har inspirert til mer moderate holdninger. Denne modereringen har ført til lettelser i statsborgerskapspolitikk, men har ikke bremsert de stadige innskrenkingene i språkrettigheter.

Minnepolitikk fortsetter å være et betent tema i offentlig debatt. Traumene etter «Bronsenatten» og trusselen om økte etniske spenninger førte til en pause i «desovjetifiseringen» i perioden mellom 2007 og 2022. Russlands dataangrep og sanksjoner mot Estland kan her regnes for å ha hatt en noe avskrekkende effekt, men interne forhold har sannsynligvis veid tyngst. Krigen i Ukraina har derimot igjen satt fjerning av minnesmerker på dagsordenen med fornyet kraft, og dette understreker «hjemlandets» påvirkningsevne på etniske spenninger og minnepolitikk i Estland.

Per august 2023 var det, til sammenligning med tidligere, få institusjonelle barrierer mot russiskspråkliges deltakelse i samfunnet. Barrierene var snarere strukturelle og situasjonsbestemte, både som følge av sosioøkonomiske forhold, men også på bakgrunn av en økende mistillit til det politiske etablissementet blant minoriteten. I tillegg har forsvaret av russiskspråkliges rettigheter i hovedsak blitt tabubelagt etter februar 2022 i et Estland der ukrainske flyktninger nå utgjør nærmere 3 prosent av befolkningen (UNHCR, 2023), og der «desovjetifiseringen» av landet har blitt gjenopplivet i det skjerpede trusselbildet.

Resultatet av dette er, som nevnt, at maktfordelingen i det kvadratiske samspillet har endret seg. Det internasjonale samfunnet og organisasjoner som EU og NATO har liten interesse i å promotere russiskspråkliges rettigheter i Estland eller bevaringen av sovjetiske minnesmerker, og har hatt liten reell påvirkning siden 2004. Minoriteten selv, som etter Estlands uavhengighet aldri har vært rådende i denne debatten, står politisk splittet, og det finnes ikke et betydelig russiskspråklig sivilsamfunn i dagens Estland. Misnøyen med Senterpartiet har ikke bare resultert i svekkelsen av den tradisjonelle minoritetsforkjemperen, men også i at de moderate har søkt til andre etablerte partier, partier som støtter utfasingen av russisk språk i utdanning. Samtidig har de reaksjonære gått i de Kreml-lojales barm, og står dermed

overfor politisk isolasjon. Disse prosessene har banet vei for estiske myndigheters dominans i utviklingen av minoritetsforhold. Denne utviklingen, og Estlands holdning til minoritetsrettigheter, var og er under kraftig påvirkning av statens historiske dårlige forhold til Russland, Russlands holdning overfor Estland, og Russlands fremferd i internasjonale forhold, da særlig krigen i Ukraina.

Det lite som tyder på at denne utviklingen ikke vil fortsette i nærmeste fremtid. Statsminister Kaja Kallas kunngjorde den 15. januar i 2024, med parlamentet i ryggen, regjeringens intensjon om å stanse finansieringen av all russiskspråklig utdanning (Riigikogu, 2024). Så lenge det ikke er noen ende i sikte i krigen mellom Russland og Ukraina, er det heller ingen grunn til å tro at Estlands nærmeste partnere, EU- og NATO-medlemslandene, vil utøve press på Estland for å lempe på sin nasjonalitetspolitikk i forhold til den russiskspråklige minoriteten. Likeså vil estiske innstramminger fortsette å fremkalle høylytte protester fra Russland og russiskspråklige menneskerettighetsorganisasjoner, protester som vil falle for døve ører.

Referanser

- Aidarov, A. & Drechsler, W. (2013). Estonian Russification of non-Russian ethnic minorities in Estonia? A policy analysis. *Trames*, 17(2), 103–128. <http://dx.doi.org.ezproxy.uio.no/10.3176/tr.2013.2.01>.
- Arhiiv ERR. (u.å.). *Edgar Savisaare appikutse Toompealt – Toompead rünnatakse!* <https://arhiiv.err.ee/audio/vaata/edgar-savisaare-appikutse-toompealt-toompead-runnatakse>
- Begunkova, M. (2023, 2. mars). Tsjitatel RusDelfi: Stranno, tsjto v Narve tank snesli, a etot – postavili. *Delfi Rus*. <https://rus.delfi.ee/statja/120150726/chitatel-rusdelfi-stranno-cto-v-narve-tank-snesli-a-etot-postavili>
- Berezkina, M. (2017). Russian in Estonia's public sector: 'Playing on the borderline' between official policy and real-life needs. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 20(4), 417–427. <https://doi.org/10.1080/13670050.2015.1115004>
- Brubaker, R. (1996). *Nationalism reframed: Nationhood and the national question in the new Europe*. Cambridge University Press.
- CERD (UN Committee on the Elimination of Racial Discrimination). (2019, 23. juli). *Combined twelfth and thirteenth periodic reports submitted by Estonia under article 9 of the Convention, due in 2018* (CERD/C/EST/12–13).
- Cheskin, A. (2015). Identity and integration of Russian speakers in the Baltic states: A framework for analysis. *Ethnopolitics*, 14(1), 72–93. <http://dx.doi.org/10.1080/17449057.2014.933051>
- Cianetti, L. (2014). Granting local voting rights to non-citizens in Estonia and Latvia: The conundrum of minority representation in two divided democracies. *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, 13(1), 86–112. <http://www.ecmi.de/fileadmin/downloads/publications/JEMIE/2014/Cianetti.pdf>
- Csergő, Z. & Regelman, A. (2017). Europeanization and minority political action in Central and Eastern Europe. *Problems of Post-Communism*, 64(5), 215–218. <https://doi.org/10.1080/10758216.2017.1364113>
- De forente nasjoner. (1992). *Declaration on the rights of persons belonging to national or ethnic, religious and linguistic minorities*. United Nations High Commissioner for Refugees. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-rights-persons-belonging-national-or-ethnic>
- Delfi Rus. (2022, 14. april). *EKRE trebuet snesti pamjatniki sovjetskoj armii*. <https://rus.delfi.ee/statja/96433387/ekre-trebuet-snesti-pamyatniki-sovetskoy-armii>
- Delfi Rus. (2023, 18. januar). *Rossija prekratila prijem zayavlenij o vykhode iz grazhdanstva RF*. <https://rus.delfi.ee/statja/120130216/rossiya-prekratila-priem-zayavleniy-o-vyhode-iz-grazhdanstva-rf>
- Demoscope. (u.å.). *Vsesojuznaja perepis naselenija 1989 goda. Natsionalnyj sostav naselenija po respublikam SSSR. Estonskaja SSR*. http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_89.php?reg=15
- Einmann, A. (2016, 22. mars). Best and worst law of 2015 announced. *Postimees*. <https://news.postimees.ee/3592539/best-and-worst-law-of-2015-announced>
- Europakommisjonen. (2008). *Multilingualism: An asset for Europe and a shared commitment*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52008DC0566&from=EN>

- Europaparlamentet. (2023, 14. mars). *This is Europe – debate with the president of Lithuania, Gitanas Nausėda (debate)*. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/CRE-9-2023-03-14-INT-2-067-0000_EN.html
- Europarådet. (1995). *Framework convention for the protection of national minorities*. <https://www.coe.int/en/web/conventions/cets-number/-abridged-title-known?module=treaty-detail&treatynum=157>
- Fedotov, E. (2017). Host governments, national minorities, and minorities' kin states: Assessing the triadic nexus. *Palgrave Communications*, 3(1), 23.
- Gamzejev, E. (2023, 16. mars). Erik Gamzejev: What will we do with Ida-Viru county? *ERR*. <https://news.err.ee/1608916715/erik-gamzejev-what-will-we-do-with-ida-viru-county%C3%B5>
- Hogan-Brun, G. & Wright, S. (2013). Language, nation and citizenship: Contrast, conflict and convergence in Estonia's debate with the international community. *Nationalities Papers*, 41(2), 240–258. <https://doi.org/10.1080/00905992.2012.747502>
- Ingram, A. (2001). Broadening Russia's borders? The nationalist challenge of the Congress of Russian Communities. *Political Geography*, 20, 197–219.
- Jašina-Schäfer, A. & Cheskin, A. (2020). Horizontal citizenship in Estonia: Russian speakers in the borderland city of Narva. *Citizenship Studies*, 24(1), 93–110. <https://doi.org/10.1080/13621025.2019.1691150>
- Juurvee, I. & Mattiisen, M. (2020, august). *The bronze soldier crisis of 2007: Revisiting an early case of hybrid conflict* (ICDS-rapport). International Centre for Defence and Security.
- Järve, P. (2007). Estonian citizenship: Between ethnic preferences and democratic obligations. I R. Bauböck, B. Perching & W. Sievers (Red.), *Citizenship policies in the new Europe* (s. 43–62). Amsterdam University Press.
- Kaiser, R. (2012). Reassembling the event: Estonia's 'Bronze night'. *Environment and planning. D, Society & Space*, 30(6), 1046–1063.
- Kaljurand, R. (2015, 13. november). *Estonia's "virtual Russian world": The influence of Russian media on Estonia's Russian speakers*. International Centre for Defence and Security. <https://icds.ee/en/estonias-virtual-russian-world-the-influence-of-russian-media-on-estonias-russian-speakers/>
- Kazharski, A. & Makarychev, A. (2022). From the bronze soldier to the "bloody marshal": Monument wars and Russia's aesthetic vulnerability in Estonia and the Czech Republic. *East European Politics and Societies and Cultures*, 36(4), 1151–1176.
- Klemm, J. (2022, 12. april). *Estonian internal security service: Annual review, 2021–2022*. Kaitsepolitseiamet (KAPO).
- Klemm, J. (2023, 12. april). *Estonian internal security service: Annual review, 2022–2023*. Kaitsepolitseiamet (KAPO).
- Konakova, J. (2023, 15. januar). «Eto nedostojno pravovogo i demokratisjeskogo gosudarstva». Tsjo dumajut zjiteli Kokhtla-Jarve o demontazje ljubimogo pamjatnika. *Delfi Rus*. <https://rus.delfi.ee/statja/120128228/eto-nedostojno-pravovogo-i-demokraticeskogo-gosudarstva-chto-dumayut-zhiteli-kohtla-jarve-o-demontazhe-lyubimogo-pamyatnika>
- Lauristin, M. & Vihalemm, P. (Red.). (1997). *Return to the western world: Cultural and political perspectives on the Estonian post-communist transition*. Tartu University Press.
- Lees, M. (2016, 11. august). *Estonian education system 1990–2016: Reforms and their impact*. <http://4liberty.eu/estonian-education-system-1990-2016-reforms-and-their-impact/>
- Lindemann, K. (2011). Explaining different returns from human capital in the labour market. I R. Vetik & J. Helemäe (Red.), *The Russian second generation in Tallinn and Kohtla-Järve: The TIES study in Estonia* (s. 93–118). Amsterdam University Press.
- Lindemann, K. & Saar, E. (2011). Ethnic inequalities in education. I R. Vetik & J. Helemäe (Red.), *The Russian second generation in Tallinn and Kohtla-Järve: The TIES study in Estonia* (s. 59–91). Amsterdam University Press.
- Ministry of Foreign Affairs. (2023a, 11. januar). *Foreign Ministry reduces the number of Russian embassy staff in Estonia*. <https://www.vm.ee/en/news/foreign-ministry-reduces-number-russian-embassy-staff-estonia>
- Ministry of Foreign Affairs. (2023b, 23. januar). *Comment by Foreign Minister Urmas Reinsalu about Russia's decision on reducing diplomatic presence to the level of chargé d'affaires*. <https://www.vm.ee/en/news/comment-foreign-minister-urmas-reinsalu-about-russias-decision-reducing-diplomatic-presence>
- Nael, M. & Wright, H. (2022, 12. desember). Government approves Estonian language transition education bill. *ERR*. <https://news.err.ee/1608817765/government-approves-estonian-language-transition-education-bill>
- Nakai, R. (2014). The influence of party competition on minority politics: A comparison of Latvia and Estonia. *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, 13(1), 57–85. <http://www.ccmi.de/fileadmin/downloads/publications/JEMIE/2014/Nakai.pdf>

- National Minorities Cultural Autonomy Act (Vähemusrahvuse kultuuriautonomiam seadus). (1993). <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/519112013004/consolide>
- Ojamäe, L. & Paadam, K. (2011). Housing conditions and neighbourhood satisfaction. I R. Vetik & J. Helemäe (Red.), *The Russian second generation in Tallinn and Kohtla-Järve: The TIES study in Estonia* (s. 143–163). Amsterdam University Press.
- Palermo, F. & Sabanadze, N. (Red.). (2011). *National minorities in inter-state relations*. Brill.
- Parv, J. (2023, 4. januar). Gosudarstvo prosit vlasti Sillamjæe srotsjno ubrat pamjatnik neizvestnomu soldatu: k 15 janvarja protsess dolzhen byt zapushtsen. *Delfi Rus*. <https://rus.delfi.ee/statja/120123198/gosudarstvo-prosit-vlasti-sillamyæe-srochno-ubrat-pamyatnik-neizvestnomu-soldatu-k-15-yanvaryä-process-dolzh-en-byt-zapushchen>
- Pettai, V. (2006). Explaining ethnic politics in the Baltic States: Reviewing the triadic nexus model. *Journal of Baltic Studies*, 37(1), 124–136. <https://doi.org/10.1080/01629770500000291>
- Regelmann, A. (2014). Introduction – minority participation in Estonia and Latvia. *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, 13(1), 1–18. <http://www.ecmi.de/fileadmin/downloads/publications/JEMIE/2014/Regelmann.pdf>
- Riigikogu. (2022a, 5. desember). *Bill on the transition to Estonian as the language of instruction passed the second reading in the Riigikogu* [Pressemelding]. <https://www.riigikogu.ee/en/sitting-reviews/bill-on-the-transition-to-estonian-as-the-language-of-instruction-passed-the-second-reading-in-the-riigikogu/>
- Riigikogu. (2022b, 12. desember). *Hääletustulemused 12.12.2022 / 15:50* [Oversikt over stemmeavgivning]. <https://bit.ly/3q2QrpR>
- Riigikogu. (2024, 15. januar). *Prime Minister replied to interpellation concerning uniform Estonian school* [Pressemelding]. <https://www.riigikogu.ee/en/sitting-reviews/prime-minister-replied-to-interpellation-concerning-uniform-estonian-school/>
- Russkaja Sjkola Estonii. (2023, 20. januar). *Estonia: The forced assimilation of the Russian minority is now certain*. Minoritymonitor. <https://minoritymonitor.eu/case/ESTONIA-THE-FORCED-ASSIMILATION-OF-THE-RUSSIAN-MINORITY-IS-NOW-CERTAIN>
- Shulze, J. (2011). Contact and crisis in interethnic relations. I R. Vetik & J. Helemäe (Red.), *The Russian second generation in Tallinn and Kohtla-Järve: The TIES study in Estonia* (s. 165–182). Amsterdam University Press.
- Shulze, J. (2014). The ethnic participation gap: Comparing second generation Russian youth and Estonian youth. *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, 13(1), 19–56. <http://www.ecmi.de/fileadmin/downloads/publications/JEMIE/2014/Schulze.pdf>
- Sjestakov, J. (2005, 5. september). V Estonii ustanovili pamjatnik natsistam: V Talline otkryt pamjatnik veteranam SS. *Rossijskaja Gazeta*. <https://rg.ru/2005/09/05/estonia-nacizm.html>
- Sjöstedt, R. (2018). Beyond compliance: Recognition, solidarity and minority rights in post-accession Estonia. *Nationalism and Ethnic Politics*, 24(2), 158–180. <https://doi.org/10.1080/13537113.2018.1457830>
- Smith, D. J. (2020). The “quadratic nexus” revisited: Nation-building in Estonia through the prism of national cultural autonomy. *Nationalities Papers*, 48(2), 235–250. <https://doi.org/10.1017/nps.2018.38>
- Sokolova, N. (2011). Migration patterns. I R. Vetik & J. Helemäe (Red.), *The Russian second generation in Tallinn and Kohtla-Järve: The TIES study in Estonia* (s. 27–38). Amsterdam University Press.
- Statistics Estonia. (2021). *Demographic and ethno-cultural characteristics of the population*. <https://rahvaloendus.ee/en/results/demographic-and-ethno-cultural-characteristics-of-the-population>
- Statistics Estonia. (2022). *Population census. 76% of Estonia's population speak a foreign language*. <https://rahvaloendus.ee/en/news/population-census-76-estonias-population-speak-foreign-language>
- Tamm, M. (2013). In search of lost time: Memory politics in Estonia, 1991–2011. *Nationalities Papers*, 41(4), 651–674. <https://doi.org/10.1080/00905992.2012.747504>
- UNHCR. (2023). *Ukraine situation regional refugee response plan: January–December 2023*. United Nations High Commissioner for Refugees.
- Valimised. (2023, 7. mars). *Riigikogu elections 2023: Voting and election result: Republic of Estonia*. <https://rk2023.valimised.ee/en/election-result/index.html>
- Vetik, R. & Helemäe, J. (2011). Introduction. I R. Vetik & J. Helemäe (Red.), *The Russian second generation in Tallinn and Kohtla-Järve: The TIES study in Estonia* (s. 13–25). Amsterdam University Press.
- Vollmer, M. & Luik, E. (2022, april). *Annual policy report on migration and asylum Estonia 2021*. European Migration Network.
- Vöörmann R. & Helemäe, J. (2011). Income inequality. I R. Vetik & J. Helemäe (Red.), *The Russian second generation in Tallinn and Kohtla-Järve: The TIES study in Estonia* (s. 119–141). Amsterdam University Press.

- Whyte, A. & Krjukov, A. (2022, 17. august). PPA: Narva peaceful overnight following tank monument removal. *ERR*. <https://news.err.ee/1608687172/ppa-narva-peaceful-overnight-following-tank-monument-removal>
- Whyte, A., Kook, U. & Vahtla, A. (2023, 7. mars). President vetoes Soviet monuments law, citing unconstitutionality. *ERR*. <https://news.err.ee/1608906920/president-vetoes-soviet-monuments-law-citing-unconstitutionality>
- Wright, H. (2021, 28. januar). Center Party support among Russian-speakers falls to record low. *ERR*. <https://news.err.ee/1608088705/center-party-support-among-russian-speakers-falls-to-record-low>
- Wright, H. (2022, 4. august). Kallas: Soviet monuments will be moved as soon as possible. *ERR*. <https://news.err.ee/1608675571/kallas-soviet-monuments-will-be-moved-as-soon-as-possible>
- Zmiyenko, O. (2018). The EU: power(less) in statelessness? The case of the Baltic States. *Zhurnal issledovanij sotsionalnoj poliitiki*, 16(4), 677–690.
- Aaspõllu, H. & Kersa, K. (2023, 10. mars). ISS detains Aivo Peterson on suspicion of forming anti-Estonian association. *ERR*. <https://news.err.ee/1608911273/iss-detains-aivo-peterson-on-suspicion-of-forming-anti-estonian-association>